

19. YÜZYIL SONUNDA FİLİSTİN'DE ARAP-YAHUDİ KARŞILAŞMASININ BİR İNCELEMESİ: KOMŞUDAN HASIMA DÖNÜŞÜMÜN TARİHSEL SOSYOLOJİSİ

Tuğçe ERSOY CEYLAN*

ÖZ: Filistin 19. yüzyıldan itibaren sosyo-ekonomik ve demografik dönüşümler yaşamaya başlamıştır. Filistin'e Yahudi göçlerinin başladığı I. Aliya burada yeni bir Yahudi topluluğunun yaratılması için atılmış ilk adımdır. 1882 yılındaki ilk karşılaşmalarından sonra aynı topraklarda yaşamaya başlayan Araplar ve Yahudilerin ilişkileri 1904 yılında başlayan II. Aliya'dan itibaren yeni bir aşamaya girmiştir. Giderek mülksüzleşen ve kendi toprağında yabancı duruma düşen Arapların, Filistin'de toprak sahibi olarak zenginleşen ve kalıcı bir unsur haline gelen Yahudiler karşısında dezavantajlı konuma düşmesi ve bunun neticesinde mahrumiyet hissiyatına düşerek, Yahudilerin varlığından, kendi varoluşlarının devamına yönelik bir korku duymaya başlaması Filistin'de çözümlenemeyen bir belirsizlik durumu meydana getirecektir. Bu aynı zamanda orada yaşayan Arapların gelmekte olan Yahudilerin niyetlerini sorgulayarak, yaşamlarındaki bu hızlı dönüşümde onların payının ne olduğuna dair soruların sorulduğu bir sürecin başlangıcına da tekabül eder. Cevap ise henüz muğlaktır. Yahudiler hummalı bir şekilde toprak alımı, moşava inşası ve toprağı işlemekle meşgulken yerli halkın gözünde nasıl karşılanmaktaydılar? İlk karşılaşmalar nasıl bir intiba uyandırmıştır? Bu arka plan ışığında çalışmada 19. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı Filistin'ine başlayan Yahudi göçleriyle beraber Filistin'de toplumsal yapının nasıl dönüştüğü analiz edilmekte, bu dönüşümdeki aktörlerin ve politikaların neler olduğu ortaya koyulmakta ve yerli halk Araplar ile göçmen topluluk Yahudilerin tarihsel süreçte birbirleriyle geliştirdikleri ilişkilerin izleri sürülmektedir. Böylelikle bugün halen çözülmemiş olan Filistin-İsrail sorununun köklerine yönelik tarihsel sosyolojik bir yaklaşım geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

ANAHTAR KELİMELE: I. Aliya, II. Aliya, İşçi Siyonizmi, Tarihsel Sosyoloji, Filistin-İsrail Sorunu.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı/Türkiye, tugce.ersoy@idu.edu.tr.

**An Analysis of Palestinian-Jewish encounters in 19th century Palestine:
the historical sociology of the transformation from
“neighbour” to “belligerent rival”**

ABSTRACT: Palestine has begun to witness socio-economic and demographic transformations as of the 19th century. The onset of the Jewish immigration with the 1st Aliyah was a first step on the way of the creation of a Jewish community there. After the first encounter in 1882, the Jews and Arabs began to live together on the same soil but their relations would enter to a new phase as of the 2nd Aliyah. The Arabs have gradually become dispossessed from and alienated to their own land; hence they have become disadvantaged vis-à-vis the Jews who were prospering via becoming the landowners and thus a permanent element of Palestine. In consequence the Arabs have entered into a deprivation situation and begun to feel an existential threat. This feeling of threat and fear would generate a situation of unresolvable uncertainty. This step corresponded as well to the beginning of a process during which the Arabs would question the intentions of the incoming Jews and their share in the rapid transformation on their lives. The answer was still ambiguous. How were the Jews received by the Arabs while they endeavoured buying land, building moshavas and were busy with cultivating the land? What was the impression of the first encounters? Within this background, this study aims to analyse how the social structure of Palestine has been changed with the Jewish Aliyahs. This study further seeks to reveal the roles of the actors and their impact on this transformation. To this end, the relationship developed between the indigenous Arabs and immigrant Jews is examined. Thereby, the roots of the Israeli-Palestinian question could be introduced via the historical sociological approach.

KEYWORDS: 1st Aliyah, 2nd Aliyah, Labour Zionism, Historical Sociology, Israeli-Palestinian Conflict.

GİRİŞ

Tarih öncesi dönemlerde Kenan diyarı; tarihin çeşitli dönemlerinde Yahudiler tarafından Eretz Yisrael – ארץ ישראל (İsrail Toprakları), Araplar tarafından Filistin ve Haçlılar tarafından Kutsal Topraklar olarak isimlendirilmiş, bugün ise coğrafi açıdan tanımlanırken halen siyasi tartışmalara konu olan Filistin iki Sami topluluğa (Araplar ve Yahudiler) ev sahipliği yapan ne var ki aynı zamanda yüz yılı aşkın bir süredir bu Sami topluluklar arasında süregelen uzatmalı bir çatışmanın da sahnesi olan kadim bir tarihi-coğrafi kavramdır. İngiliz Manda Dönemi'ne kadar bu coğrafyanın hâkimi olan Osmanlı Devleti'ne göre Filistin'in net olarak ifade edilmiş bir tanımı bulunmamaktadır. Filistin idari olarak Şam ve Beyrut vilayetleri kapsamındadır. 1856'da yapılan değişikliklerden sonra bugünkü Filistin'in kuzey bölgeleri (Nablus, Akka ve Kudüs) sancak olarak idari yapıya dâhil edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde Britanya'nın Filistin'i işgalinden sonra Manda döneminde (daha da şekillenecek olan Filistinli Arap kimlik bilincinde) ise Filistin, İngiliz Mandası ile çizilen sınırlar olarak tanınmıştır.

Yahudilerin dini önem attığı, Tanrı tarafından bir gün dönecekleri vaat edilmiş topraklar olarak gördüğü Filistin'de' Araplar ise yüzyıllardır

yaşamaktadırlar. Fransız İhtilali (1789) sonrasında Avrupa’da ve Rusya’da maruz kalınan dışlanma, ayrımcılık ve kötü muameleler ile yükselen milliyetçilik fikirleri; Yahudilerin her gün dualarında andıkları Filistin’de anavatan kurmayı hedefleyen milliyetçi bir hareketin doğmasına giden yolu hazırlamıştır. Böylelikle Filistin 19. yüzyıldan itibaren tarihsel dönemler ve kırılmaların yaşandığı, iki Sami topluluğun ne bir arada yaşayabildikleri ne de paylaşabildikleri ancak sürekli çatıştıkları tartışmalı topraklar olarak bugüne kadar gelmiştir.

Yahudiler ve Filistinliler arasındaki problemlerli ilişki kimlik ve haklar kavramlarına dayanmaktadır. Yahudilik sadece bir din midir yoksa bir ırk mıdır? Filistinli diye bir millet var mıdır yoksa Filistinliler Arap dünyasının bir parçası mıdır? Yahudilerin bu topraklarda hakkı var mıdır yoksa bu hak Filistinlilere mi aittir? gibi sorular iki topluluk ilişkilerini hem ahlaki hem de siyasi temelde tartışılır hale getirmektedir. Bu kimlikler nasıl şekillenmiştir ve bugün birbirlerini tehdit olarak algılayan hasım durumuna nasıl gelmiştir?

Bu makalede Arapların ve Yahudilerin bugününün temeli atan ilk karşılaşmasının başlangıcı olan Yahudilerin Filistin’e göçünün (Aliya – עלייה çğ. Aliyot-עליות)² başladığı 1882 yılından itibaren iki topluluk arasındaki ilişkiler ele alınacak, bir arada yaşamaya “komşu” olarak başlamış Arapların ve Yahudilerin nasıl “hasım” haline geldiği süreç analiz edilecektir. Bu arka plan ışığında bu çalışmanın amacı 19. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı Filistin’ine başlayan Yahudi göçleriyle beraber Filistin’de toplumsal yapının nasıl dönüştüğünü, bu dönüşümdeki aktörlerin ve politikaların neler olduğunu ve yerli halk Araplar ile göçmen topluluk Yahudilerin birbirleriyle geliştirdikleri ilişkileri incelemektir. Böylelikle bugün halen çözülmemiş olan Filistin-İsrail sorununun köklerine yönelik tarihsel sosyolojik bir yaklaşım geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde analitik çerçevenin sınırları çizilecektir. Daha sonra Yahudi göçlerinin başlangıcında yerli halk olan Arapların sosyo-ekonomik durumları ele alınarak Arap-Yahudi karşılaşmasının 19. yüzyıl Filistin’indeki arka planı betimlenecektir. Üçüncü bölümde I. Aliya’dan itibaren bugünkü çatışmalı durumun temellerinin atıldığı sürecin başlangıcı ele alınacaktır. Dördüncü bölümde Arap ve Yahudi kimliğinin şekillenmesinde ideolojik açıdan önemli bir katalizör görevi görmüş olan İşçi Siyonizmi ve II. Aliya süreci ele alınarak bu sürecin ve Siyonizm’in bu yorumunun iki topluluğun birbirine düşman hale gelmesindeki etkileri ortaya konulacaktır. Son bölümde ise Manda Dönemi Filistin’de Araplar ve Yahudilerin ilişkilerinin artık hasımlık çerçevesinde şekillendiği ele alınarak hasımlık imgelerine yönelik örnekler sunulacaktır.

ANALİTİK ÇERÇEVE: ULUSLARARASI TARİHSEL SOSYOLOJİ

Tarihsel süreçte yaşanan toplumsal değişimi incelemek hem bugünü anlamak hem de gelecekte gerçekleşmesi muhtemel olguları kestirebilmek/öngörebilmek açısından önem arz eder. Bu noktada tarihsel sosyoloji hem bir yaklaşım hem de bir yöntem olarak karşımıza çıkar. Bu tarz bir yaklaşım ve yöntem salt olarak tarih disiplininin içinde değerlendirilmez. Çünkü tarihsel sosyoloji tarihi açıkça

sosyolojik bir amaç için araç olarak kullanır. Bu durum da tarihsel sosyolojiyi tarihten ayırt eder (Delanty & Işın, 2017:18). Öte yandan toplumsal değişimi tarihsel süreç içinde ele alan bir çalışma salt sosyolojik olarak da düşünülemez çünkü toplumsal ilişkilerin zamansal boyutta analizi tüm sosyolojik çalışmaların ayrılmaz parçası değildir (Holton, 2017). O halde tarihte süreç içinde yaşanmış olan bir toplumsal değişimi analitik bir şekilde ele almaya yardımcı olacak yaklaşım tarihsel sosyolojik bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihsel sosyoloji Karl Marx, Max Weber ve *Annales Okulu* geleneği etrafında gelişmiştir. Tarihsel sosyoloji 1960'lı yıllardan itibaren ABD'de sosyolojinin bir alt alanı olarak modernleşme çalışmaları bağlamında ortaya çıkmıştır. Hannah Arendt'in *Totalitarizmin Kökenleri* (1951) ve Robert Nisbet'in *Toplumsal Değişme ve Tarih* (1969) gibi çalışmalarını sosyoloji disiplininde tarihe dönüşün ilk örnekleri olarak saymak mümkündür. Daha sonraki yıllarda bu ilgi Barrington Moore, Perry Anderson, Michael Mann, Norbert Elias, Theada Skocpol, Randal Collins ve Immanuel Wallerstein gibi araştırmacıların çalışmalarıyla devam etmiştir. Bu bahsedilen eserler Marksçı, Weberci ve *Annales Okulu* geleneğini temsil etmekle beraber bu isimler yaptıkları çalışmalarla klasik geleneğin modernleşme etrafında şekillenmiş bağlamını aşarak, tarihsel sosyolojiyi disiplinler-ötesi bir bağlama geçirmişlerdir (Delanty & Işın, 2017). Bugün tarihsel sosyoloji farklı disiplinlerde gerek makro gerekse mikro düzeyde toplumların iç işleyişini, bu işleyiş üzerindeki değişimi, değişimin aktörlerini betimlemenin ötesine geçerek açıklamaya yardımcı olan analitik bir yaklaşım haline gelmiştir. Tarihsel sosyolojinin ilk uygulayıcılarından biri olarak görülebilecek olan Karl Marx kendi toplumsal değişim anlatısını etrafında şekillendirdiği tarihsel materyalizmi açıklarken “insanlar tarihi yaparlar ancak kendi seçmedikleri koşullarda; tarihi kendi seçtikleri koşullarda değil aksine geçmişten miras aldıkları ve aktardıkları koşullarda yaparlar” sözüyle bu yaklaşımın özünün anlaşılmasına yardımcı olur (Kelly, 2017:41).

Bu çalışmada da tarihsel sosyoloji entelektüel bir araştırma yöntemi olarak ele alınmakta, tarih anlatıdan ziyade bir analitik amaçla kullanılarak tarihsel süreç içindeki olguların değişim ve süreklilik bağlamında günümüze nasıl ulaştığı sorusundan hareket edilmektedir. Toplumsal ilişki örüntüleri zamansal boyutta analiz edilerek böylelikle çalışmanın özneleri olan Filistinliler ile Yahudiler arasında günümüzde de devam etmekte olan çatışmalı ilişkinin uzun dönemli toplumsal süreç içerisindeki değişimlerle almış olduğu şeklin kapsamlı olarak anlaşılması hedeflenmektedir. Weberci -yorumcu- geleneğin uluslararası ilişkiler disiplinindeki neo-Weberci tarihsel sosyoloji yorumundan (Hobson, 1998) yola çıkarak anlamın yaratılma ve kurumsallaşma biçimlerine odaklanılacaktır (Holton, 2017). Arapların ve Yahudilerin komşuyken nasıl hasıma dönüştüğü, bu süreçte anlamların nasıl, hangi vasıtalarla, hangi bilişsel süreçlerden geçerek ortaya çıktığı ve düşman kavramında cisimleştiği Weberci tarihsel sosyoloji yaklaşımının çoklu-nedensellik ilkesi (Holton, 2017:65) bağlamında yorumlanmaktadır. Bu hem

ele alınmakta olan olgunun bilgisine erişilebilmesini hem de toplumsal eylemlerin anlamlarının inşa edilme süreçlerinin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

Tarihsel sosyoloji ekolü toplumsal olayların yüzeysel tezahürlerden ziyade toplumsal yapılar ve kolektif temsillerle ilgilenmektedir (Burke, 2017:105). Başka bir deyişle olaylar değil yapılar bu yaklaşımın ilgi alanındadır zira olaylar ortaya çıkarılması hedeflenen yapıların sadece bir kanıtı olarak işlev görürler. Bu yüzden olay merkezli tarihsel yaklaşıma odaklanmak Braudel’in belirttiği gibi farklı hızlarda seyreden toplumsal zamanın ortaya çıkardığı yapıları anlamlandırmayı zorlaştırabilir. Toplumsal zamanın farklı hızlarda ilerlediği olgusunu geriye dönük olarak Filistinlilerde ve Yahudilerde gözlemlemek mümkündür. Bu fark her iki topluluk açısından farklı yapılar ortaya çıkarmış ve son tahlilde bu yapılar farklı anlamlar inşa etmiştir. Tarihsel sosyolojinin amacı toplumsal düzen ve değişme ile ilgili olguları zaman ve mekân bağlamında ele almak olarak düşünülürse analitik odak hem tarihsel hem de süreçsel olmalıdır. Bu da hem yorumcu hem de yapısal bir yaklaşım benimsemeyi gerektirir. Calhoun’un (2017:613-615) belirttiği gibi tarihsel sosyoloji toplumsal değişmeyi araştırır, bu değişimin akışını ve bağlamını ortaya koymayı sağlar. Araştırmacıyı zorunluluk yanılısalarından kurtarır; olan bir şeyin olması gereken bir şey olmadığını gösterir. Bugün ile geçmiş arasında kurulacak nedensellik bağı yüzeydeki olguları ve olayları üreten temel koşulları ve nedenleri ortaya koyacaktır. İşte bu çalışma da ele alınan iki topluluk arasındaki çatışmanın temel neden ve koşullarını ortaya çıkarmaya odaklanacaktır.

I. ALİYA ARİFESİNDE FİLİSTİN’DE SOSYO-EKONOMİK VAZİYET

Arapların ve Yahudilerin bir arada yaşama tecrübesi yeni değildir. Tarih öncesi dönemden beri Filistin topraklarında Yahudiler ile İslam fetihleri sayesinde (638 yılında Halife Ömer tarafından fethedildikten sonra) bölgeye yerleşen Araplar yüzyıllarca birlikte yaşamışlardır. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına girdikten 19. yüzyılın son çeyreğine kadarki süreçte Araplar ve Yahudiler sulh içerisinde yaşamaya devam etmişlerdir. Osmanlı toprakları genelinde Yahudiler ağırlıklı olarak Filistin dışında yaşamaktaydılar. 1844 yılında yapılmış olan nüfus sayımına göre Avrupa’da 70,000 ve Asya’da 80,000 olmak üzere toplam 150,000 olarak tahmin edilen Yahudi nüfusunun (Karpas, 2010: 247) ancak çok ufak bir kısmının, yaklaşık 10,000 kadarının (Ben-Arieh, 1986) Filistin’de ikamet ettiği bilinmektedir.

Osmanlı hâkimiyetinde Mizrahim-Sefardim (Doğu Yahudileri)³ olarak adlandırılan cemaatler Filistin’de yaşamakta olup bu topluluklar Filistin’in yerlileri Araplara benzer şekilde giyinmekte ve Arapça konuşmaktaydılar. Bir diğer büyük Yahudi cemaatini de Rusya, Polonya, Almanya, Fransa ve İngiltere’den gelen Aşkenazim (Batı Yahudileri) oluşturmaktaydı. Ferisiler ve Hasediler olarak iki kola ayrılmış bu cemaat genel olarak Kudüs’te ikamet etmekteydi. Bahsedilen tüm bu cemaatler Filistin’deki Yahudi olmayan diğer topluluklarla genel bir yaşam biçimini ve kültürü paylaşmakta olduğundan aidiyetleriyle ilgili herhangi bir tehdit algılaması söz konusu değildir. Kemal Karpas’ın (2010:272,302) Osmanlı

Devleti'nin 1881 tarihli resmi nüfus sayımı kayıtlarından çıkardığı rakamlara göre I. Aliya başlangıcının bir yıl öncesinde Filistin'in ise toplam nüfusu 425,966'dır. Müslümanlar 371,969, Yahudiler ise 9,187 kişidir. Geriye kalan 44 bin 180 kişi ise Hristiyanlar ve yabancı uyruklular olarak not edilmiştir.⁴ Araplar genellikle kırsalda, dağların eteklerinde ve vadilerde kurulmuş köylerde ikamet ediyordu (Pappe, 2007:3). Kıyı şeridinde ise ortalama nüfusu 545 olan 150 köyde 80,000 – 82,000, kasabalarda ise 65,000 kişi yaşamaktaydı. Toplamda kıyı şeridinde ve kasabalarda 140,000 – 150,000 kişi yaşamaktaydı (Sofer, 1986). Ortaya konulan rakamların da gösterdiği üzere Yahudilerin göçü arifesinde Filistin boş değildir ancak seyrek bir nüfusa sahiptir.

Kırsal bölgelerde halkın geçim kaynağı tarımdır. Temel ürün olarak zeytin ve az miktarda tahıl ve sebze yetiştirilen Cenin ve el-Halil arasında kuzey-güney doğrultusunda uzanan tepeler nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerlerdir. Bununla birlikte 19. yüzyılın sonuna doğru buğday, arpa gibi çeşitli tarım ürünleri ile sulu tarıma dayalı turuncgiller ve özellikle Yafa portakalı üretiminin ve ihracının başlaması ile birlikte kıyı şeridindeki ovalık bölgede de yerleşim başlamıştı (Owen & Pamuk, 2002:80-81). Ayrıca Filistin'de Emek Yizra'el/Mercü ibn Âmir'de ve Celile'nin kıyı şeridinde pamuk yetiştiriciliği de yapılmaktaydı. Gazze, Safed ve Yafa çevresinde pamuk yetiştirilse de bu, tekstil sektörünün gelişimine çok az katkıda bulunmuştur (Grossman, 1994:25).

Kentsel merkezler kırsaldan beslenmektedir. İhtiyaç fazlası tarım ürünlerinin şehirlere getirilerek takas edilmesi de Filistin ekonomisinin bir parçasını oluşturmaktaydı. Kentlerdeki imalat sanayii ise sabun, dokuma, hacılara yönelik hediyelik eşya ve gıda maddeleri üreten yaklaşık 15,000 atölyeden ibaretti (Owen & Pamuk, 2002:81). Bedeviler ham madde tedarikçileri olarak ticaretin alt yapısının çekirdeğini oluşturmalarının yanı sıra aynı zamanda köylülerle birlikte kentlerde imal edilen emtianın en önemli alıcılarıydılar (Pappe, 2007:9). Ne var ki, Filistin'in endüstriyel düzeyinin çevresine göre çok düşük olduğu da bir gerçektir. Bununla birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Filistin'in yerel ekonomisinin giderek modernleşmeye başladığı ve buna paralel olarak yerel halkın yaşamının da giderek değişim sürecine girdiği görülmektedir. Filistin'in Avrupa ekonomisi ile giderek bütünleşmesi uzun vadede yerel ekonominin tedrici olarak ortadan kaybolması, yerli halkın büyük bir bölümü için de zararlı sonuçlar doğuracaktır.

Avitsur (1975:486-493) Filistin'i ekonomik ve sosyal açıdan etkileyen bu değişimin iki aşamada gerçekleştiğini öne sürmektedir. Buna göre ilk aşama pazarın daha ucuz ve yerel ürünlere göre daha kaliteli olan ithal mefruşatla dolup taşmasıdır. Yerel dokumacılar bu dalga karşısında tutunamamış gerek kalite gerekse de fiyat yönünden ithal ürünlerle rekabet edememiştir. Beyt Câlâ, Nablus ve el-Halil gibi yerel tekstil merkezleri ya tamamen ortadan kalkmış ya da ağır darbe almış; zanaatkarlar çok az ücret karşılığında satabilecekleri yan ürünleri üretmek yoluna giderek geçimlerini sağlamada zorlanmışlardır. İkinci aşama

Kırım Savaşı’nın (1854) hemen akabinde başlayarak 1860’larda zirveye ulaşan 1880’lere doğru hız kesen ekonomik gelişmeyi kapsamaktadır. Süveyş Kanalı’nın açılması (1869) Filistin’i deniz ticaretinin merkezlerinden biri haline getirmiştir. Daha önce sepetlerle Mısır’daki limanlara gönderilen limon ve portakal artık kâğıtlara sarılmakta, kutulara yerleştirilmekte ve limanlar aracılığıyla Avrupa pazarına ihraç edilmektedir.

Bununla beraber Kırım Savaşı’nın uzun vadede yerel halkı dezavantajlı duruma düşürecek sonuçları da oldu. Osmanlı Devleti’nin Rusya karşısındaki zaferi Avrupalı güçlerin dahliyle mümkün olabiliyordu; ne var ki bu beraberinde yabancı güçlerin devletin iç işlerine müdahalesi ile sonuçlandı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti bu savaş yüzünden büyük borç altına girdi. Kırım Savaşı’nı sona erdiren Paris Kongresi’yle (1856) bir yandan Avrupalı yatırımcıların, tüccarların ve bankerlerin Osmanlı’ya bağlı eyaletlerde ticari faaliyet yapabilmesinin önü açılırken diğer yandan yabancıların gittikleri yerlerde arazi ve mülk satın alabilmesine de imkân tanınmıştır. Bu tarihten itibaren bölgeye gelen yatırımcılarla artan faaliyetler sayesinde Filistin’de modernleşmenin ve ekonomik gelişmenin önü açılmıştır.

Avrupalı girişimciler Filistin’de beş yatırım alanı ile ilgilendiler: Arsa alım-satımı, endüstri, doğal kaynaklar, bankacılık ve kamu işleri (Glass & Kark, 1991:21). Filistin toplumundaki seçkin sınıfın da lehine olan bu süreçler gerekse üretim tarzının gerek üretim biçimlerinin değişimini beraberinde getirdi (Pappe, 2007:15-16). Süreç; tarımla uğraşan köylü sınıfının (fellâhîn) aleyhine gelişmiş, köylü giderek fakirleşmiş ve toplumsal yapı hızla bozulmaya başlamıştır. Filistin’deki bu ticari faaliyetlere yerel toplulukların -özellikle Hristiyanlar ve Yahudiler- artan ilgisi ve üretim ile el sanatları alanlarında yapmış oldukları yatırımlar bölgenin gelişmesine ve modernleşmesine içerden bir katkı yapmıştır (Grossman, 1994:4). Ne var ki Filistin’de toplumun tüm katmanları bu ekonomik büyümeden eşit olarak faydalanamamıştır. Bu durum gelişmişlikten nasibini alamamış ve hatta daha da fakirleşmiş kırsal kesimle kentliler ve tüccarlar arasında ileriki yıllarda yaşanacak olan çatışmanın fitilini ateşlemiştir.

Osmanlı reformları da bu yerel ve yabancı girişimcilerin ticari çıkarlarını attırmasında katalizör vazifesi gördü. 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunnamesi ile gelen düzenlemeler Filistin’in etkili ailelerini varlıklı toprak ağalarına dönüştürürken, vergilerini ödemekte zorlanan köylünün ve küçük toprak sahiplerinin topraklarını kaybetmesine bunun sonucu olarak iç göçe ve tedrici olarak geleneksel toplumsal yapının çökmesine neden oldu. Buna ek olarak 1867 yılında çıkarılan İstimlâk-i Emlak Nizamnâmesi yabancılara gayrimenkul edinme hakkı tanıdı. Bu düzenleme yabancılar taşınmaz mal sahibi olunca hak ve yükümlülükler açısından Osmanlı vatandaşları ile aynı statüde olmalarını öngörmekteydi. Yabancıların toprak sahibi olmalarına izin verilmesi ve iki yıl sonra da Mecelle’nin devlet topraklarının özel mülkiyete dönüşmesine izin veren düzenlemesi zengin ve yoksul arasındaki eşitsizliğin kristalleşmesine neden

olarak sınıflı bir toplum yapısı ortaya çıkardı. Bu açıdan 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ve 1867 tarihli İstimlâk-i Emlak Nizamnâmesi Yahudi göçleriyle gelen göçmenlerin Filistin’de nasıl yerleştiklerinin ve toprak sahibi olduklarının anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Toprak mülkiyeti ve toprağın işlenmesi ile ilgili yeni düzenlemeler Yahudilerin Filistin’e yerleşerek orada yasal hak iddia etmelerini sağlamıştır.

Toprak sahipliğine yönelik reformlar ve geleneksel üretim biçimlerinin modernleşme sürecinde ortadan kaldırılması ekonomik modernizasyonun önünü açarken, birkaç yıl sonra başlayacak Aliyot ile gelen Yahudiler karşısında yerel halkı dezavantajlı konuma düşürmüştür ve bugün dahi üzerinde mutabık kalınmamış olan Filistin’deki toprakların kime ait olduğu meselesinin kilit noktasını oluşturmuştur. Yeni düzenlemelerle mümkün hale gelen toprak alımları sayesinde birinci ve ikinci Aliya ile başlayan erken Yahudi yerleşim hareketi, İngiliz Manda dönemi süresince devam edecek ve bugünkü İsrail topraklarının bel kemiğini oluşturacaktı (Grossman, 1994:184-185). Öte yandan toprak ağalarının elindeyken arazilerini işleyen köylü topraklar satılınca ücretli işçi haline gelerek kendi arazisine yabancılaşmıştır. Satışlar akabinde Yahudi Milli Fonu (YMF) aracılığıyla Yahudi yerleşimcilerin eline geçen topraklarda Siyonist politikalar gereği (bu politika hem toprağa sahip olacak hem de onu işleyecek kişiyi Yahudi olarak belirlemişti) çalışması engellenince bu sefer de işsiz kalmıştır. Yahudi yerleşimciler dışında toprak ağalarının ve seçkinlerin de satışlardan elde edilen paraları kullanmak için kırsal alanda yatırım yapmak yerine şehir merkezlerine yönelmesi ya da bu kazancı Filistin dışında kullanması köylünün işsiz kalmasında katalizör etkisi yapmıştır (Nadan, 2006:125-138). Bu süreçte Filistin’de yerleşik olan Arapların yaşadığı bu sosyo-ekonomik dönüşümün ‘kazanani’ Yahudiler; ‘kaybedeni’ ise Araplar olmuştur.

KOMŞULUĞUN BAŞLANGICI: I. ALİYA SÜRECİ VE “GÖÇMEN” YAHUDİLER İLE “YERLEŞİK” ARAPLARIN KARŞILAŞMASI

Filistin’de bu dönüşümler yaşanırken Rusya’da Yahudiler saldırıya uğramakta, evleri yağmalanmakta ve öldürülmekteydiler. 1881 yılında gerçekleşen son kıyımdan (pogrom) sonra Yahudiler kitleler halinde Filistin’e göçe başladılar. I. Aliya başladığında henüz Theodor Herzl Yahudi Devleti kitabını yazmamış, Basel’de ilk Siyonist Kongreyi toplamamıştı. Ancak bu I. Aliya’nın kitlesel ve planlı bir göç hareketi olduğu gerçeğini değiştirmemişti. I. Aliya ile gelenlerin de mensubu olduğu bir hareket vardı. Filistin’e ulaştıktan sonra var olan *yışuva*⁵ (יישוב) yerleşmek yerine, *yeni yışuvları* inşa ettiler. I. Aliya ile Filistin’de yeni bir Yahudi topluluğunun yaratılması için ilk adım atılmıştı. Bu adım aynı zamanda orada yaşayan Arapların gelmekte olan Yahudilerin niyetlerini sorgulayarak, yaşamlarındaki bu hızlı dönüşümde onların payının ne olduğuna dair soruların sorulduğu bir sürecin başlangıcına da tekabül etmektedir. Cevap ise henüz muğlaktır.

İsrail'in kuruluşu hakkındaki literatür 1880'li yıllarda Filistin'e başlayan göç hareketini geçmişten bir kopuş olarak değerlendirir ve geleneksel eski *yişuvdan* bağımsız olarak kurulan yeni *yişuvu* İsrail'in bugünkü kurumlarının temellenmesine ivme kazandıran bir öncü olarak görür. Bu bağlamda 1882-1903 yıllarında gerçekleşen I. Aliya ile gelenlerin Yahudi kolonilerinin (yani moşava-*מושב* - çğ. moşavim-*מושב*)⁶ kurucuları olduğu ve onların İsrail'in tarım sektörünün dayanak noktasını oluşturduğu anlatımı hâkim kılınmıştır. Gözden kaçırılmaması gereken bir diğer husus ise I. Aliya ile gelenlerin öncesinde Filistin'de bir Yahudi topluluğun mevcut olduğu ve 19. yüzyılda başlayan göçlerin Siyonizm öncesi bir geçmişin devamı niteliğinde olduğu gerçeğidir (Halpern & Reinhartz, 1998:59-60).

I. Aliya'nın lideri 1882 yılında *Kendi Kendini Özgürleştirme (Auto-emancipation)* kitabını kaleme alan Leon Pinsker'di. Yahudi karşıtlığının kalıtsal olduğunu ve çaresinin bulunmadığını düşünen Pinsker, Yahudi sorununun çözümünün Filistin'de kolonizasyondan geçtiğini dile getirmişti. Pinsker'in düşüncelerini benimseyen Rusya ve Doğu Avrupa'daki Yahudiler Hovevei Zion-*חובבי ציון* (Siyon Âşıkları) hareketi etrafında toplanarak Filistin'e göçü başlattılar. Bu fikirler gelişmeden önce de Filistin'de eski *yişuv* olarak anılan Yahudi yerleşimleri mevcuttu. Buna rağmen yerleşim ve kolonileşme olgusu Siyonist düşüncenin temel mihrakı idi ve İsrail devletinin inşası için bir başlangıç oluşturmuştu. Bu açıdan bu kavramlar I. Aliya ile özdeşleştirildi (Tessler, 1994:60).

Yeni yişuvda öncelik göç, toprak alımı ve Filistin'de Yahudi topluluğunun gelişmesine verildi. 1882 yılında Rusya'dan gelen Yahudiler Filistin'e kolonizasyon için ilk ayak bastıklarında kırsal Yahudi nüfusu 480, Yahudilerin tasarrufunda olan arazi 22,530 dönüm ve tarımsal yerleşim merkezleri 6 adet idi. I. Aliya'nın sonlarına doğru ise 1900 yılında bu rakamlar arttı. Kırsal alanlarda Yahudi nüfusu 5,210'a, toprak alımları sayesinde Yahudilere ait arazi 218,170 dönüme ve tarımsal yerleşim merkezlerinin sayısı da 22'ye çıktı (Öke, 2002:30). Benny Morris (2001:38) zaman aralığını biraz geniş tutmak suretiyle 1878-1908 yılları arasında 27 milyon dönümlük arazinin yaklaşık 400,000 dönümünün Yahudiler tarafından satın alındığı tespitinde bulunmaktadır.

I. Aliya'nın ilk üç yılında sekiz kalıcı Yahudi yerleşimi kurulurken, Roş Pina (Köşe Taşı) ve Petah Tikva (Umut Işığı) gibi önceden kurulmuş olan yerleşimler yeniden inşa edildi (Halpern & Reinhartz, 1998:67). Filistin'in dâhilinde ve haricinde yaşayan toprak sahiplerinden alınan topraklar üzerinde kurulmaya devam edilen kolonilerden biri olan Zikron Ya'akov'da ise (Ya'akov'un Anıtı) 1903 yılında Eretz Yisrael'in ilk meclisi kuruldu. Filistin'de bir Yahudi yerleşimi kurmayı planlayan öncü grup Hovevei Zion hareketinin bir üyesi olan Menachem Usishkin liderliğinde kurulan bu meclis Yahudi cemaatinin örgütsel altyapısının temellerini attığı gibi Filistin'de Siyonist mevcudiyetin pekişmesinde de rol oynadı (Pappe, 2007:59).

I. Aliya ile gelenler kendilerini *haluzim-החלוצים* (öncüler) olarak gördüler. Bu öncüler arasında Hovevei Zion hareketinden başka, genç Rus Yahudilerden oluşan ve yerleşim merkezlerinin inşa süreçlerinde bulunan Bilu hareketi de vardı. Hovevei Zion gibi aynı kaynaktan beslenen bu gençlik hareketinde Filistin'e göçün düşünsel temellerini atan Leon Pinsker ve Moshe Lilienblum gibi liderler de bulunuyordu (Pappe, 2007:39). I. Aliya ile Filistin'e göç ederek *yeni yaşuvu* kuranlar eski *yaşuvdan* ideolojik olarak da ayrılıyorlardı. Eski *yaşuvları* oluşturan Yahudiler dini-geleneksel bir çizgideyken, yeni gelenler milliyetçi *maskilimdi* – *משכילים* (Yahudi aydınlanmasının -*haskala*- öznelerine aydınlanmış anlamında verilen isim) ve kendilerini geleneksel kurumların etkilerinden uzak tutmaktaydılar (Halpern & Reinhartz, 1998:69-71).

Siyonizm literatürünün önemli isimlerinden Anita Shapira (1992:55-56) I. Aliya ile gelenlerin Filistin ile olan ilişkilerinin iki temel düsturu olduğundan söz eder. Buna göre ilk gelenler Filistin'in Yahudilerin toprakları olduğu hususunda sağlam bir inanca sahiptir. Onlar içinde buldukları durumun gözlemlenebilen olgularını göz ardı ederek amaçlarına ulaşmada gerekli ve yeterli güce sahip olduklarını düşünüyorlardı. Öyle ki; Yafa limanından Filistin'e ayak basan Yahudilerin varlıkları çoğunluğun iyi niyetine bağlı olan azınlık gibi değil, o toprakların sahipleri ve efendileri gibi davranmaları bunu kanıtlar nitelikteydi. Kaldı ki durum böyle değildi; ilk gelenler toprağı işleme hususunda tecrübesiz oldukları gibi; ihtiyaçları olan maddi desteğı de tam olarak elde edemediler; gene de her şeye rağmen önemli Yahudi zenginlerin yardımlarıyla ayakta kalabildiler (Attali, 2009:359-371).⁷

Yahudiler hummalı bir şekilde toprak alımı, *moşava* inşası ve toprağı işlemekle meşgulken yerli halkın gözünde nasıl karşılanmaktaydılar? İlk karşılaşmalar nasıl bir intiba uyandırmıştı? Toprak satın alımları hususunda yerli halk başlangıçta buna aldırış etmedi. Ne var ki 1900'lere doğru giderek artan Yahudi göçü Arapların bu durumu sorgulamasına neden oldu ve münferit de olsa zaman zaman Arap ve Yahudi yerleşimciler arasında gerginlikler yaşanmaya başladı. Celile'deki Roş Pina'da bir güvenlik görevlisinin bir Arap işçiyi vurması üzerine Arapların taş atarak ve mülklere zarar vererek karşılık vermesi (Morris, 2001:47) gerginliğin göstergesi olmakla birlikte, grup bilinciyle gerçekleştirilmiş bir eylem değildi. Kırsal kesimde bunlar yaşanırken karşılaştıkları birtakım gelişmeler neticesinde yerleşimcilerin ideolojik amaçlarının ne olabileceğı hususunda bir fikre sahip olabilecekler ise Filistinli âyan sınıfı ve eşraftı.

Siyonizm'in bir tehdit oluşturabileceğı âyan sınıfı tarafından fark edilmekle birlikte ona güçlü ve organize bir tepki gösterilmemişti. Âyan, Siyonizm'i Kırım Savaşı akabinde gelen Avrupalı misyonerler, tüccarlar ve girişimciler gibi kendi ekonomik ve toplumsal statüleri açısından bir tehdit olarak görüyor ve gelenler yeni bir Avrupalı yerleşimci kuşak olarak algılanıyordu. Âyanın bu aşamadaki tepkisi hükümete dilekçeler sunmaktan öteye geçmemişti.

Mısır, Suriye ve Lübnan'da çıkan gazetelerdeki yazılar aracılığıyla Siyonistlerin faaliyetlerinden haberdar olan Filistinli eşraf ise onların bölgede toprak edinme çabaları ile ilk karşılaşan gruptu. Siyonistlerin toprak satın almaya ilişkin teklifleriyle muhatap olduklarında dinsel cemaatlerin liderleri aracılığıyla Siyonistler aleyhine fetva verilmesi gibi tepkiler verdiler. Filistinli eşraf ise yine toprak satın alma sorunu üzerinden karşılaştıkları bu yerleşimci hareket karşısında belediye meclis üyeleri olarak yetkililere toprak alımını yasaklayan tedbirler almaları hususunda talepte bulundular (Pappe, 2007:56-57). Bu tepkilerin hiçbirinin kolektif bir iradenin neticesinde verilmiş tepkiler olmadığını ifade etmek gerekir; zira bunlar genel olarak bireysel ya da sınıfsal tepkilerdi. Ancak artarak devam eden bu farkındalık Araplar arasında Yahudiler hakkında bir sorunsal doğmasını ve grup bilincini ortaya çıkaracak süreçleri hızlandırmıştı.

Sonuç olarak 1882 yılında başlayan Yahudi göçü 1890'lı yılların sonuna doğru dengeli bir şekilde devam etti. Filistin'de toprak satın alarak koloniler kurmak suretiyle mülksüzleştirilen yerel halkla etkileşim süreçleri Yahudi yerleşimcilerin artık kolektif olarak kim olduklarının tarihini de oluşturacaktı (Piterberg, 2015:114), dolayısıyla ötekini tanımak kaçınılmaz olarak Filistin'deki Yahudilerin toplumsal kimliğinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bundan sonra her iki toplumsal kimlik de bu negatif karşılıklı bağımlılık çerçevesinde şekillenecektir.

KOMŞULUĞUN SARSILMASI: II. ALİYA SÜRECİ VE İŞÇİ SİYONİZMİ İDEOLOJİSİ

II. Aliya Araplar ile Yahudiler arasındaki ilişkiye yeni bir boyut kattı. II. Aliya ile gelen Yahudiler daha önce gelen Yahudilerin aksine belirli bir amacı olan ve bu amacı gerçekleştirmek için de ajandası olan bireylerdi. Bu yüzden II. Aliya ile gelenler yerli halk nezdinde şüphe ve korkuyu tetikledi. Bu duygular bir yandan Arapların kenetlenerek topluluk bilincinin tedrici bir biçimde kristalize olmasının önünü açarken diğer yandan da Yahudilerin hangi amaçla orada oldukları sorusuna da bir cevap verilmesini sağladı. Ancak bu, hâlâ net bir cevap değildi. Yaşanan gelişmelerle birlikte şüphe ve korku gibi duyguların hâkimiyeti güvensizlik algısının artmasında katalizör vazifesi gördü.

Yeni yaşuvun gelişerek modern İsrail Devleti yolunda gerçekçi adımların atılması II. Aliya ile oldu. II. Aliya ile gelen Yahudilerin beraberinde getirdikleri yeni ideoloji de otuz yıl boyunca İsrail politikalarına egemen olacak ve 1948 yılında gerçekleşecek olan Arap-İsrail savaşında lider bir rol üstlenecekti. Devrimci ve sosyalist fikirlerden etkilenmiş olan Yahudiler, II. Aliya ile Filistin'e ayak bastıklarında sol eğilimli bir Siyonist hareket meydana getirdiler. İşçi Siyonizm'i olarak bilinen bu hareket Herzl'in liderliğini yapmış olduğu Siyasi Siyonizm'e bir alternatif olmaktan ziyade onun bir tamamlayıcısıydı.

Tıpkı Siyasi Siyonizm gibi İşçi Siyonizm'i de Yahudi sorununu çözmek için bir devlet kurulmasını öngörüyordu. İşçi Siyonizm'inin farkı bu amaca ulaşmada başvurulacak yöntemlerin sosyalist prensipler taşıması gerektiğini ileri sürmesiydi. Bunlardan ilki toprak için mücadele ederek, toprağı fethetmek- **הארץ כיבוש** (kibbuş ha-eretz) ikincisi ise işgücünü fethetmekti- **כיבוש העבודה** (kibbuş ha-

avoda). Toprak için mücadele I. Aliya ile başladı. Varlıklı Avrupalı Yahudi baronların desteğiyle ilk gelenler Osmanlı kanunlarının sunduğu fırsatlar aracılığıyla toprak satın alabildiler. Toprak alımlarının kurumsallaşması 5. Siyonist Kongre’de (1901) Yahudi Milli Fonu’nun kurulması kararının alınmasından sonra geldi. Böyle bir kurumun fikir babası olan Profesör Herman Zvi Hrisch Schapira’nın da önermiş olduğu üzere bundan sonra bu fonda biriken paralarla satın alınan topraklar tüm Yahudi halkının mülkü olacaktı; satılması ve devredilmesi mümkün olmayacaktı (Shilony, 1998:38-49). Öte yandan bu düzenleme, Fon herhangi bir toprağı satın aldıktan sonra Yahudi olmayanı o topraklardan dışlıyor ve özel mülkiyeti de lağvetmiş oluyordu (Shafir, 1996:155).

Böylelikle bir Yahudi Devleti’nin kurulması için elzem olan unsur – toprak – kurumsal bir biçimde elde edilmeye başlanmış oldu. I. Aliya’nın sonunda 1903 yılında YMF, Hadera’da⁸ ilk topraklarını satın aldı. 1904-1914 yıllarını kapsayan II. Aliya dönemine damga vuran ise bir taraftan toprak alımları devam ederken, bu yeni göç dalgası ile gelenlerin iş gücünün fethini başlatması oldu. Araplar ve Yahudiler arasındaki muğlak sorunları somut eylem ve tutumlar aracılığıyla belirginleştirmeye başlayan bu süreç şiddet tohumlarının ekildiği bir aşamanın göbeğine yerleşti.

İlk göç dalgasıyla gelenler Avrupalı varlıklı Yahudiler sayesinde toprak satın alabilmekle birlikte, tarıma yönelik bilgi eksikliğinden dolayı toprak işleme hususunda yerli halka bağımlıydılar. Satın aldıkları topraklarda Arapları çalıştırıyorlardı. Bu durum ne Yahudiler ne de Araplar açısından bir sorun teşkil etmemişti. Ne var ki, II. Aliya ile gelenlerin bahsedildiği üzere ilk gelenlerden farklı bir ajandası vardı ve bu ajandaya göre her bir Yahudi Filistin’de Yahudilerden oluşan ve sadece Yahudilerin çalıştığı koloniler inşa ederek devletin kurulması için gerekli adımları atmakla mükellefti; iş gücünü fethetmek gerekiyordu. Filistin’e yönelik Siyonist projenin kaderi bu fetih kampanyasına, Yahudi iş gücünü Filistin ekonomisinin Yahudi sektöründeki tüm teşebbüslerde maksimize edilmesine bağlıydı ki bu kaçınılmaz olarak Arap iş gücünün yerini almak anlamına geliyordu (Lockman, 1995:219). Bu bağlamda hedefe uygun olarak Arap işçiler o zamana kadar çalıştıkları çiftliklerden çıkarılmaya başlandı. Zira “milli diriliş” sürecinde Yahudi iş gücü hayati önemi haizdi, kolonilerde çalışan Arap işçiler, Yahudiler arasında işsizliğe neden olmak suretiyle ve Yahudilerin kendi topluluğunu kendi elleri ile yaratması gerektiği prensibiyle uyuşmadığı için bu diriliş sürecini tehlikeye atmaktaydı (Gorny, 1987:12). Öyle ki, İşçi Siyonizm’i liderlerinden sonradan İsrail Devleti’nin kurucusu olacak David Ben-Gurion Yahudi toprak sahiplerini Arap işçi çalıştırdıkları için “ekonomik anti-semitizm” yapmakla suçlamıştı (Lockman, 1995:220).

Bu ideolojik arka plan yukarıda sözü edilen bir ajandayı gerektirdiği gibi yeni bir yapılanma içerisine girmeyi de gerektirdi. Yahudi çiftçilerin Arapları tarımsal işçi olarak çalıştırdığı moşavadan sadece Yahudi iş gücünün kullanıldığı *kibbutz* (ç. *Kibbutzim*) – קיבוץ (çğ. *קיבוץ*) sistemine geçildi. İbranicede müşterek yerleşim

şeklini ifade eden *kibbutz* sosyalist fikirlerle uyumlu bir biçimde mülkiyet üzerinde ortaklaşa bir sahipliğin olduğu, üretimde teşrik-i mesai anlayışına sahip, eşitlikçi bir sosyo-ekonomik sistem olarak vücuda geldi. İşçi Siyonizm’inin bir ürünü olan *kibbutz* Yahudilerin milli uyanışının bir unsuru olarak görüldü. Ütopik bir projeden ziyade (Near, 1986), sosyal adalet fikrinden esinlenen Yahudi işçilerin gözünde *kibbutz* Filistin’e yeniden yerleşme hedefinin, yani Siyonist projenin bir parçasıydı. Yurt dışından gelen genç öncü Yahudiler tarafından inşa edilen *kibbutzim* Yahudi toplumunun ekonomik, sosyal, kültürel ve güvenlik gibi hususlarda gelişmesinde önemli roller oynadı.

Önce “toprağın fethi” doğrultusunda Filistin’de YMF tarafından satın alınarak kurumsallaştırılan topraklarda sonra “iş gücünün fethi” düsturuyla paralel bir biçimde Yahudi işgücüne dayalı tarım çiftliklerinin kurulması; Araplar nezdinde I. Aliya sürecinde bulanık olan tabloya şüphe ve güvensizlik duygularını da ekleyerek belirsizliği ve bu belirsizlikten kaynaklanan korkuları arttırdı. Siyonist hareketin niyetinin ne olduğunu bilemeyen yerli halk Siyonistlerin varlığını kendi varlığına tehdit olarak algılamaya başladı. II. Aliya ile hızla ve kurumsallaşarak devam eden Yahudi yerleşimlerinin Filistin’in imajını dönüştüreceği ve bu topraklardaki Arap izini sileceği düşüncesi halk nezdinde taraftar bulmaya başladı (Tessler, 1994:130). Öte yandan ticari faaliyetler söz konusu olduğunda Arapların rekabet konusunda geride kalması korkuyu arttıran bir diğer faktördü. Bu duygu Yahudilerin Filistin’de kasten bir ekonomik kriz yaratarak, Arapların fakirleşmesine ve neticede topraklarını satmak zorunda kalmasına neden olduğu düşüncesiyle somutlaştı (Gorny, 1987:85).

Arapların Yahudilerle olan ilişkisini olumsuz etkileyen bir diğer nokta toprakla ilgiliydi. Her ne kadar yerli halkın işlediği topraklar toprak ağalarına ait olsa da köylüler o toprakları nesillerdir işlemekteydi ve yasal statüsü ne olursa olsun bu toprakları işleme hakkını devredilemez olarak görüyorlardı. Ne var ki, I. Aliya döneminde Yahudiler tarafından satın alınmaya başlanan topraklar II. Aliya döneminde şekillenmiş olan siyasi ajanda doğrultusunda Yahudi işçiler tarafından işlenmeye başlanınca tartışmalara ve münferit çatışmaların çıkmasına neden oldu. Arapların gelenek haline gelmiş gündelik uygulamalarının bir anda yeni gelen yabancı bir topluluk tarafından değiştirilmeye çalışılması gerginliği körüklüyordu. Örneğin Arap köylü, ürünü topladıktan sonra hayvanlarını istediği yerde otlatırdı ve bu hiçbir şekilde şikâyet sebebi değildi. Ancak Yahudi yerleşimciler bunu kendi mülkiyet haklarının bir ihlali olarak görerek tepki gösterdiği gibi, Arapların bunu gelenekten dolayı değil de kasti olarak onları rahatsız etmek adına yaptıklarını düşündüler. Hatta Yahudiler, Arapların kendileri için onların topraklarını çalmaya ve tüm mülklerine el koymaya niyetlendikleri hakkında söylentiler yaydıklarını tartışıyor; Yahudi göçünün Arap nüfusu yerinden etme amaçlı bir proje olduğu hususunda Arapların yanıldıklarını söylüyorlardı (Shapira, 1992:115). Dolayısıyla farklı sosyo-kültürel arka plan, Yahudilerin yerleştiği topraklardaki Araplar ve onların görenekleri ile Arapça konusundaki

bilgisizliği iki topluluğun birbirlerini kendi varlıklarına tehdit olarak görmesine giden yolu hızlandırdı (Gorny, 1987:16-19).

Bu durum güvensizlik hızla artarken onu meydana çıkaran nedenlerin maksatlı olmadığını da göstermekteydi. Gerek Arapların gerekse de Yahudilerin bu ilk aşamada temel motivasyonu kendilerini korumak adına önlem almak, yani tehdit duygusunu bertaraf etmektir. Araplar o güne kadar var olmuş statükoyu korumaya çalışırken, Yahudiler tarihsel olarak hak iddia ettikleri topraklara yeniden yerleşmek istiyordu. I. Aliya ile gelenlerin yerli halkı topraklardan çıkarmak gibi bir düşüncesi olmamıştı. II. Aliya ile gelenlerse, her ne kadar siyasi ajandaları son tahlilde bunu zorunlu kılmış olsa da Arapların tepkileri bireysel olmaktan çıkıp kolektif hale gelene kadar, iki topluluğun Filistin’de ayrı ayrı var olabileceğini, Arapları dışlamanın gerekli olmayabileceğini düşünmüştü. Zira II. Aliya ile göç eden Yahudi, savaşçı değil, kendisini işgücü için fiziksel olarak hazırlayan ve gündelik yaşam mücadelesi için feda eden bir işçiydi. Bu Yahudi işçinin gözünde Arap, milli rakip olmaktan ziyade işgücü piyasasındaki rakibi olarak belirmektedir (Shapira, 1992:81).

Her ne kadar ortaya koyduğu fikirler ve silahlı mücadeleyi savunması açısından radikal olarak görülse de Revizyonist Siyonizm’in öncüsü Ze’ev Jabotinsky’nin düşünceleri iki topluluk arasındaki ilişkinin durumunu en gerçekçi şekilde ele almaktaydı. Çatışmaların ve kolektif tepkilerin de artmış olmasının da etkisiyle Jabotinsky artık iki topluluğun arasında bir anlaşma sağlanamayacağını, bunun ancak Filistin’de Yahudi çoğunluk elde edildikten sonra mümkün olabileceğini öne sürdü. Yahudiler ya yerleşim hareketini durduracaktı ya da yerleşimlerin inşasına, *yerel halkın çökertmekte güçsüz kalacağı bir demir duvarın ardında* oluşturulacak bir birliğin koruması altında devam edilecekti (2011:263). Son tahlilde II. Aliya’yı karakterize eden İşçi Siyonizmi’nin fikirleri de Jabotinsky kadar radikal bir şekilde tezahür etmemekle birlikte, anlaşmanın mümkün olmadığı ve hedefe ulaşmak için savunmadan ziyade hücumla geçilmesi gerektiği noktasında Revizyonist Siyonizm’le birleşti. II. Aliya ile başlayan ve Manda Dönemi süresince devam eden kitlesel göç hareketi Filistin’de Araplar ve Yahudiler arasında çıkacak olan çatışma ortamını hazırladı.

KOMŞUNUN HASIMA DÖNÜŞMESİ: MANDA DÖNEMİ FİLİSTİN’DE İKİLİ TOPLUM YAPISI

Arap ve Yahudi kimliğinin yeniden şekillenme sürecinde Filistin’de Britanya Manda Yönetimi’nin ülkedeki grupları etnik ve dini aidiyetlere göre ayrıştırması önem arz eder. Bununla beraber iki topluluğun önde gelenlerinin birbirleri hakkında söylediklerinin etrafında oluşan kamuoyu sayesinde her iki grup kendi aidiyetini idealize ederek, diğerini ötekileştirmiş ve giderek karşısındakine duyarsızlaşmıştır. Biz ve onlar dikotomisinin meydana geldiği böyle bir ortamda kalıp yargıların oluşması kaçınılmaz olmuştur. Birbirlerinin toplumsal kimliğini olumsuzlamak suretiyle bilişsel düzeyde de artan tehdit algısı neticesinde gruplar birbirini rakip ya da hasım olarak görmeye başlamıştır. Britanya, Birinci Dünya

Savaşı esnasında 9 Aralık 1917 yılında Kudüs’ü işgal ederek Filistin’in gelecek yıllardaki yönetimine hâkim oldu. İngilizlerin Filistin’i ele geçirdikleri dönemde, savaşta çıkan çatışmalar, kıtlık ve hastalıklar sonucunda ülkenin nüfusunda gözle görülür bir azalma kaydedilmiş, savaş şartlarından dolayı bölge bir durgunluk içerisine girmişti (Pappe, 2007:91). Osmanlı Dönemi’nde olduğu gibi nüfusun büyük bir kısmı hâlâ köylerde yaşıyor hayatlarını çiftçilik ve tarımsal üretimle dolaylı ilişkisi bulunan faaliyetlerden sağlıyorlardı. Öte yandan yine eskiden olduğu gibi bölge halkı gerek kendi arasında gerekse de Yahudi yerleşimcilerle su kaynakları konusunda rekabet halindeydi. Osmanlı idaresinin son yıllarında yapılan reformlarla değişen üretim biçimlerinin yerel halka olumsuz etkisi devam etmekteydi ve Yahudi yerleşimciler karşısındaki dezavantajlı durumları değişmemişti (Pappe, 2007:92-3). İngiliz yönetimi, hâkimiyeti altında olan diğer mandalarda olduğu gibi Filistin’de de altyapı çalışmalarına, eğitime ve siyasi bir yapının oluşturulmasına önem verdi ve bu doğrultuda yatırımlar yaptı. 1920 yılından itibaren okullar açıldı, sağlık koşulları iyileştirildi, demiryolu ağları genişletilerek kırsal bölgelerde yaşayanların kent merkezleri ile bağları arttırıldı. İdari alanda yasama ve yürütme mercilerinin Arap ve Yahudi unsurlardan oluşacağı bunların üzerinde de İngiliz manda yönetimi komiserinin atanacağı bir yapı oluşturulmaya çalışıldı.

Ekonomi, eğitim ve kalkınma alanındaki bütün bu yatırımlar tüm hızıyla devam ederken, İngiliz yönetimi bir taraftan da bölge halkının tutumunu derinden etkileyecek siyasi tavırlar takınıyordu. 1920 yılında resmen başlayan Manda Yönetimi’ne Siyonizm’e yönelik politikanın temeli olarak Balfour Bildirisi’nin dâhil edilmesi ve Yahudilerin Filistin’e göçüne yönelik politik tavrın da resmî belgelerle garanti altına alınması Araplar nezdinde hiç hoş karşılanmamıştı. Şüphesiz, İngiliz yöneticiler Yahudilerin Filistin’e göçüne yönelik politikaları Siyonist Örgütün liderleri ile istişare ederek oluşturmuştu. Manda Yönetimi Balfour Bildirisi ile öngördüğü şekilde Filistin’de bir “Yahudi vatani” kurulması için Siyonist Örgüt ile uyum içinde çalışacağını belirtiyor, göçle gelen Yahudilerin bir yıllığına iş ve konaklamasının sağlanacağına dair taahhütte bulunuyordu (Mossek, 1978:162-3). Böylelikle Siyonist hareket Balfour Bildirisi’nin taahhütlerini yerine getiren İngiliz Manda Yönetimi sayesinde zafer kazanmış oldu (Pappe, 2007:108). Ne var ki, bu düzenlemelerin varlığı yerli halk nezdinde yeni yönetimin Yahudileri kayırması olarak algılandı ve bu düşünce kırsal alanda olmasa da kentlerde yeni bir unsurun oluşmasına katkıda bulundu: ilerleyen zamanlarda siyasi kolektif kalkışmayı ve milli bir kimliğin oluşmasını sağlayacak olan milliyetçilik.

Milli duygulara duyarlı bir grup Arap, bu görüşlerini diğerlerine aktarmak için gazeteler yayımlayarak kolektif bir bilinç oluşturmaya başladı. Bu bilinç oluşturulurken şüphesiz bir “öteki”ye ihtiyaç duyulacaktı, “öteki” ise 1882’den itibaren ülkeye göçerek topraklarını Arapların ellerinden alan Yahudiler oldu. Ne var ki, bu milli bilinçlenme örgütlenmeye yansımamıştır. Yahudiler 1920 gibi erken tarihlerde siyasi, ekonomik ve askerî⁹ alanlarda kurduğu teşekküller aracılığıyla

ileride kurulacak bir devletin altyapısını oluştururken Araplar böyle modern bir yapılanma konusunda isteksizdiler. Bununla birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren Filistin'deki Yahudi yerleşimleri ve Siyonizm karşısında ortak bir tavır belirlemek adına Filistin'de Arapların kurmuş olduğu üç cemiyetten bahsetmek mümkündür. el-Cem'iyetü'l-İslamiyyetü'l-Mesihyye, الجمعية الإسلامية المسيحية (Müslüman-Hristiyan Birliği), Hüseyini ailesi tarafından kurulan en-Nâdi el-Arabi, النادي العربي (Arap Kulübü) ve rakip aile Neşâşibî ailesi tarafından kurulmuş olan el-Müntede'l- Edebiyye – المنتدى الأدبي (Edebiyat Platformu).

Araplar ile Yahudilerin siyasi gündeminde bunlar yaşanırken, iki topluluğun izlenen politikaların neticesinde ve gündelik etkileşimlerinin de katkısıyla birbirlerine yönelik algılarından imgeler oluşturmaları kaçınılmazdı. İlk karşılaşmalarda bu imge olumlu taraflar içerse de zaman içerisinde belirsizlik arttıkça, olumlu imgeler yerini olumsuz algılara ve kalıp yargılara bıraktı. I. Aliya ile gelen Yahudiler, her ne kadar oryantalist bir bakış açısıyla, yerli halkı geri kalmış bir topluluk olarak resmetse de onları birer komşu olarak gördü. II. Aliya ile gelenlerin ideolojik ajandasında ise Arap imgesi giderek Filistin'i paylaşmamak için mücadele edilmesi gereken bir topluluğa dönüştü ve son tahlilde hasımlık baş gösterdi.

I. Aliya ile gelen Yahudilerdeki Arap imgesi genellikle olumluydu ve Araplar bir tehdit unsuru olarak görülmemiştir. Bu dönemde gelenlerin Arap algısının romantik olduğu söylenebilirdi. İlk gelenler arasındaki bir grup eğitilmiş Yahudi Filistin'deki Arapların kadim İsrail halkının neslinden olduğuna inanıyordu. Hatta İngiliz Filistin Keşif Fonu'nun (Palestine Exploration Fund) yapmış olduğu arkeolojik bir kazıda gün ışığına çıkarılan ve günlük yaşamda kullanılan parçaların, kendi dönemlerindeki Arap köylülerin kullandıklarına benzerliğine dikkat çekilmişti (Saposnik, 2002:373-4). Aynı kökeni paylaştıklarından ötürü Araplar ve Yahudiler Filistin'de uyum içinde yaşayabilirlerdi, aynı zamanda bu ortak köken Arapların Yahudi göçmenlerin kurmakta olduğu yeni yışuvlara asimile olmasını sağlayabilirdi (Ben-Bassat, 2007:133-4).

Bununla birlikte 19. yüzyılda Ortadoğu'yu ziyaret eden tüm Batılılar gibi, Yahudiler de Arapların tarihin bir döneminde donmuş, ilerleme kaydetmemiş topluluklar olduğunu düşünüyordu. Güçlü, savaşçı Arap imajının varlığı, bir topluluk olarak Arapların geri kalmış, ilkel bir topluluk olduğu algısını değiştirmemiştir. Filistin'e göç ederek burada koloniler kuracak olan Yahudiler, kendi nesillerinden olan ancak ilkel kalmış bu topluluğun modernleşmesini ve gelişmesini sağlayabilirdi. Bu açıdan bu "iyimser" ve elitist yaklaşım, Filistin'e göç eden eğitilmiş Yahudilerin kendilerine *mission civilisatrice* (medenileştirme misyonu) yüklemek suretiyle, Araplardan tehdit algılamayan ama onu ötekileştirerek, bir bakıma aşağılayan bir algıya sahipti (Lockman, 1995:226-8). Herzl'in vizyonu Filistin'de Viyana ve Paris gibi Avrupalı şehirler kurmaktı. Hâlihazırdaki Doğu'ya ait olan Arap unsuru ise kurulacak devlet içinde dönüşüme uğratılmalıydı (Shimoni, 1995:93-6).

İlk göçenler Filistin’e geldiklerinde buranın “halksız bir toprak” olmadığını farkındaydılar. Filistin’de Arapların yaşadığı biliniyordu. Ancak Arap doğal çevrenin bir parçası; kolektif özne olan Yahudi’nin kendisi üzerinde eylemde bulunduğu nesne olarak görülüyordu (Piterberg, 2015:176). Bunu Itamar Ben-Avi’nin Filistin’i tasvir ettiği bir yazısında açıkça görmek mümkündür:

Engin ve fırtınalı deniz, ama güzel ve muhteşem...
 Ya denizden sonra?
 Küçük kalabalık bir şehir, kara ve ışiksiz, aşırı sıcaktan hoşnutsuz...
 Ya şehirden sonra?
 Kilden ve çamurdan yapılmış onlarca Arap köyü ve ateşe verilmiş için için yanan tezek kokusu
 Ya sonra, ne var?
 Parlı ile dolu, güneş ışınlarına gömülmüş, hava ile, berraklık ile dolu enginlik...
 Ve sonra?.. Sonra?
 Yahudi kolonisi!
 Ve burada her şey bambaşka
 Gökyüzü daha temiz, daha şeffaf, daha güzel; güneş kahkaha atmakta, ışınlarıyla gözleri ve yüzleri okşamakta, toprak nemli, taze yemyeşil çimle kaplı... ve üzüm bağları, bahçeler ve tarlalar... daha muntazam, daha biçili, daha ekili... (Saposnik, 2002:369-370)

Son tahlilde, ilk göçmenler Filistin’e ayak bastıklarında “Arap” onlar için peyzajın bir parçasıydı. Siyonistler çevrelerindeki hayvan ve bitki varlığını çok ince ayrıntılarıyla tarif edebiliyorken bu peyzajdaki Arap köylerini görmezden geliyorlardı. Ne var ki, tanıma süreci ilerledikçe, Yahudiler, Arapların da Filistin’in nesnesinden ziyade, o toprakların bir öznesi olduğu “sevimsiz” (nitelendirme Pappe’ye ait) gerçeği ile yüzleşmek zorunda kaldı. Siyonistler toprağa hükmedebilecekleri konusunda öz güvene sahiptiler ancak üzerindeki insanlarla ne yapacakları konusunda o kadar emin değildiler (Pappe, 2012:50).

I. Aliya ile gelenler Araplarla bir arada yaşama hususunda II. Aliya ile gelenlere göre çok sorun yaşamamışlardı. Bu dönemde Araplar ve Yahudiler birlikte çalışarak gündelik hayatın birçok alanını paylaştı. İkinci göç dalgası ile gelenlerin gerçekleştirmek için kararlı olduğu siyasi ajandası Arapları dışlamayı gerektirdi. Araplar mevcuttular ve oradaydılar. Yahudi ya Arap’ı uzakta tutmalı ya da kendisini Arap’tan uzak tutmalıydı. Yahudiler *kibbutzlarda* ve *moşavlarda* sadece kendilerinin olduğu bir yaşam kurdular ve emek piyasasından Arapları dışladılar. Böylece Araplar marjinal bir element haline geldi. Bundan sonra sadece süt ürünü ya da meyve sebze satan bir seyyar satıcı olan Arap, artık gündelik yaşamın tamamlayıcı bir unsuru değildi (Shapira, 1992:260) ne de çalıştırılacak bir işçiydi. Zira David Ben-Gurion’un tıbbî terimlerde donattığı ifadeleriyle Arap işçi ve çiftçi “ağrı” ile kuşatılmıştı, buna karşılık Yahudi iş gücü her derde deva idi. Yahudi işçi sağlıklıydı ve halkın ölüm ve hastalanma karşısındaki bağımsızlığını inşa edecekti. Öte yandan Ben-Gurion Arapları çalıştırmayı ölmüş bir aslanı dirilttikten

sonra o aslanın yiyeceği haline gelen adam hikâyesine benzeterek bir bakıma onları dışlamanın sadece etnik değil siyasi bir nedeni bulunduğunu belirtmiş oluyordu (Pappe, 2012:48-9).

II. Aliyadan sonra yetişen yeni neslin değerler sistemi bu şekilde kristalize oldu. Arapların tepkileri şiddete dönüştükçe artan kutuplaşma çatışmaya doğru evrildi; öteki, olumsuz algılar ve imgeler ile tanımlanır hale geldi. Bu bağlamda ilki 1929 yılındaki geniş çaplı kolektif kalkışmanın akabinde sokaklara dökülen Arap kitlelere ve Arap liderliğine yönelik iki kalıp yargı oluştu. Buna göre “liderler kitlelere yalan söyleyerek onları harekete geçiren elebaşı ve provokatörlerdi. Yahudilere toprak satarken diğer yandan da Arapları tahrik eden ikiyüzlülerdi. Bu liderlere aldanan Araplar ise kolay tahrik olan, öldüren, tecavüz eden ve hırsızlık yapan medeniyetten nasibini almamış çöl yabanileriydi.” (Shapira, 1992:182)

1936’daki isyandan sonra ise Arap artık hasım haline gelmişti. İsyân süresince Yahudi kolonilerine saldıran, evlere zarar veren Araplar artık “kötü” olarak nitelendirilmeye başlandı; Yahudiler nezdinde artık “Filistin’de yaşam tabanca, bıçak, bomba ve cinayet gibi unsurları da kapsıyordu. Bu ülkede yaşamak için ötekinin kullandığı yöntemleri kullanmaktan başka çare yoktu” (Shapira, 1992:264). Bir zamanlar barış ve uyum içerisinde yaşamayı umut edilen Araplar ve Yahudiler arasında artık Yahudilerin mutlaka kazanması gereken bir savaş vardı. İki topluluk ilişkilerinin böyle bir kavram içerisine oturtulması, insandılaşdırmayı/gayrişahsileştirmeyi beraberinde getirdi. Bundan sonra bir Arap öldüğünde ölen bir insan değil, onların düşmanı idi. Gayrişahsileştirme ve insandılaşdırma öyle boyutlara vardı ki, Yahudi bir eğitimci kendi okulunda öğrencilerin bir Yahudi öldürüldüğünde karşılık olarak kaç Arap’ın öldürülmesi gerektiği hakkında tartıştıklarını rapor etti (Shapira, 1992:265). Günün sonunda, on emirden biri olan “öldürmeyeceksin” bu süreçte “önce sen öldür” düsturuna dönüştü.

Artık Araplar ve Yahudiler arasında çıkar çatışmasından kaynaklanan bir hasımlık vardı. İki topluluk da Filistin’i istiyordu; Araplar topraklarını korumak Yahudiler ise mümkün olduğunca daha fazla toprak elde etmek istiyordu. Bu durumdan kaynaklanan gerginlik Yahudilerin kendi topluluklarını inşa etme süreçlerinde kaçınılmaz olarak Arapları dışlamalarının ardından giderek daha kötü bir hâl aldı. İki topluluk arasındaki köprüler yıkıldı. Bundan sonraki aşama hiçbir saldırının karşılıksız kalmadığı bir şiddet döngüsünün başlangıcı oldu.

Avrupa’dan gelen Yahudilerin Araplarla bir arada yaşama tecrübesi o güne dek hiç olmamıştı. Ancak Araplar, bütün Arap topraklarında olduğu gibi, Filistin’de Doğu Yahudileri ile sorunsuz bir şekilde yaşayagelmışlerdi. Filistin’e göçlerle gelen Yahudiler, Araplar nezdinde yabancıydı, farklı bir kültürün parçasıydı ve farklı diller konuşuyorlardı. Zaman geçtikçe Siyonizm’in ne ifade ettiğini ve yeni gelenlerin Siyonist olduklarını idrak eden Araplar, bu kişilerin onların uzun yıllardır üzerinde yaşadıkları toprakları satın alarak buralara kalıcı olarak ve yerli halkı dışlayarak yerleşeceklerini anladıktan sonra onları mütecaviz

olarak görmeye başladılar. Arapların bu yeni fenomeni anlaması ve buna karşı organize bir tavır almaları zaman aldı. Ancak yine de 19. yüzyılın sonundan itibaren İstanbul’la rahatsızlıklarını dile getiren dilekçeler göndermeye ve bireysel tepkiler göstermeye devam ettiler. 1908 yılındaki Jön Türk devriminden sonra, Filistin’deki Araplar arasında başlayan milli uyanışla paralel bir biçimde anti-Siyonist tutum da şekillenmeye başladı. Bundan sonra Siyonist karşıtı eylem ve söylemler artarak iki topluluk arasındaki kutuplaşmayı besledi.

Lübnanlı bir yazar ve siyasetçi olan Necip Azuri *Le Reveil de la Nation Arabe dans l’Asie Turque* başlıklı kitabında Siyonist idealin hayata geçmesinden duyduğu korkuyu 1905 gibi erken bir tarihte şöyle dile getirmişti:

Şimdiye kadar dikkat çekmemiş, birbirine benzeyen ama buna rağmen birbirine karşıt olan, iki önemli fenomen Türkiye’de meydana çıkmak üzere: Bu Arap ulusunun uyanışı ve Yahudilerin İsrail Krallığı’nı yeniden kurma çabasıdır. Bu iki hareket biri diğerine üstün gelinceye kadar mücadeleye devam edecektir. Dünyanın kaderi bu iki halk arasındaki mücadelenin sonucuna bağlıdır (1905: 5-6).

1900’lü yıllardan itibaren dışa vurulmaya başlayan anti-Siyonist tavrın en önemli sebebi toprak satışları ve bundan kaynaklanan tartışmalardı. Bu tartışmalar eğitimli şehirli kitleler arasında siyasi yankı buldu, şehirli entelektüeller kırsal kesimi Yahudilerin toprak satın almasını protesto ve sabote etmek için mobilize etmeye başladılar. Halil es-Sekâkinî günlüğüne şöyle yazmıştı: “Şayet Yahudiler kendi bağımsızlığını ve varoluşunu başka bir halkın enkazı üzerine kurmayacak olsalardı Siyonist hareketten nefret etmeyebilirdim” (Porath, 2016:27-8).

Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Siyonist karşıtı eylemler daha çok yöneticilere dilekçeler gönderilmesiyle, çeşitli anti-Siyonist derneklerin kurulmasıyla ve Arap dünyası entelektüellerinin yazılarındaki ifadelerde somutlaştı. Filistin özelinde ise inkâr, korku ve şüpheyi konsolide eden Siyonist karşıtı tavır Birinci Dünya Savaşı’nın sonundan itibaren üç önemli gelişme ile organize hale gelerek belirginleşti: Müslüman-Hristiyan Birliği Kongresi, Filistin’in geleceğinin tartışıldığı King-Crane Komisyonu ve Britanya’nın Siyonizm’e yönelik resmi politikasının Balfour Bildirisi üzerinde temelleneceğini açıklaması. Bu arka plan ışığında gelişen Filistin-Arap ideolojisinin iki prensibi oluştu: Filistin, *Filistinli* Araplara aitti ve topraklar Siyonistlere bırakılmamalıydı (Porath, 2016:40-50).

Yahudilere yönelik Arap tepkisinin ardında her ne kadar anti-semitizm yoksa da Siyonist karşıtlığın söyleme döküldüğü bu süreçte, *Siyon Liderlerinin Protokolleri* gibi Yahudileri karalayan kitaplara başvuru yapılmaya ve Yahudiler mezkûr kitapta tasvir edildiği gibi anılmaya başlandı. Arapların Yahudiler hakkında oluşturdukları bir diğer kalıpyargı komünizm, devrimcilik ve anarşi gibi kavramların Yahudilerde içkin olduğu, onların bulunduğu birçok ülkeyi karmaşa çıkararak yıkıma götürdüğü idi. Yahudilerin Rusya ve Avusturya’nın çöküşüne sebep olduğu ve Almanya’nın da onlar yüzünden mağlup edildiği dile getiriliyordu (Porath, 2016:58-9).

1929 yılındaki Ağlama Duvarı/el-Burak olayları Arapların Yahudilerin Filistin’de kolonileşmeye olan muhalefetine yeni bir faktör daha eklenmesine neden oldu. Hâlâ tartışılan Harem-i Şerif’teki statükonun, Harem’in Süleyman Mabedi’nin bulunduğu mekân olduğu gerekçesi ile İsrail Krallığı’nı restore etmek adına Yahudiler tarafından yıkılacağı argümanı bu olaya kadar dayanır. Emin el-Hüseynî liderliğindeki Yüksek İslam Konseyi’nin açıklamaları da bu yönde kamuoyu oluşmasını sağlamıştır. Konsey, Yahudilerin Ağlama Duvarı’nda döktükleri gözyaşının oraya duyulan sevgiden dolayı ve ibadet maksadıyla olmayıp, Harem-i Şerif’i ele geçirme arzusundan kaynaklandığını dile getirerek, Yahudilere yönelik güvensizliği körükledi. Konsey Torat-Hayyim Yeşivası tarafından yapılan ve Kubbetü’s-Sahra’yı Davud Yıldızı ile resmeden bir tabloyu da buna delil olarak gösterdi (Porath, 2016:262-3). İki topluluk arasındaki belirsizlik, şüphe ve güvensizlik, sonunda kutuplaşma ile neticelendi. Her iki tarafın da kendi algı ve imgeleriyle tanımladığı öteki, artık birlikte yaşadığı bir komşu değil, mücadele içinde olduğu bir düşman haline geldi.

SONUÇ

1882 yılındaki ilk karşılaşmalarından sonra aynı topraklarda yaşamaya başlayan Araplar ve Yahudilerin ilişkileri 1904 yılında başlayan II. Aliya’dan itibaren yeni bir aşamaya girmiştir. Giderek mülksüzleşen ve kendi toprağında yabancı duruma düşen Arapların, Filistin’de toprak sahibi olarak zenginleşen ve kalıcı bir unsur haline gelen Yahudiler karşısında dezavantajlı konuma düşmesi ve bunun neticesinde mahrumiyet hissiyatına düşerek, Yahudilerin varlığından, kendi varoluşlarının devamına yönelik bir korku duymaya başlaması Filistin’de çözümlenemeyen bir belirsizlik durumu meydana getirmiştir.

Kırsal kesimde toprak satın alımları neticesinde Yahudi yerleşimleri giderek artarken, karşılaştıkları birtakım gelişmeler neticesinde yerleşimcilerin ideolojik amaçlarının ne olabileceği hususunda bir fikre sahip olabilecekler ise Filistinli âyan sınıfı ve eşraftı. Ayan sınıfı ve eşraf II. Aliya ile gündem haline gelen Siyonizm’in ideolojik arka planını kavradıkça Araplarda hâsıl olan korku, şüphe ve tereddüt gibi duygular belirsizliği şiddetlendirdi. Hem fiiliyatta hem de maneviyatta yaşananlar neticesinde meydana gelen adem-i emniyet hali Araplar nezdinde tehdit algısını arttırdı.

Araplar ile Yahudiler Filistin’deki geleceklerine yönelik siyasi gündemleriyle meşgulken, iki topluluğun izlenen politikaların neticesinde ve gündelik etkileşimlerinin de katkısıyla birbirlerine yönelik algılarından imgeler oluşturmaları kaçınılmazdı. İlk karşılaşmalarda bu imge olumlu taraflar içerse de zaman içerisinde belirsizlik arttıkça, olumlu imgeler yerini olumsuz algılara ve kalıp yargılara bıraktı. I. Aliya ile gelen Yahudiler, her ne kadar oryantalist bir bakış açısıyla yerli halkı geri kalmış bir topluluk olarak resmetse de onları birer komşu olarak gördü. II. Aliya ile gelenlerin ideolojik ajandasında ise Arap imgesi giderek Filistin’i paylaşmamak için mücadele edilmesi gereken bir topluluğa dönüştü ve son tahlilde hasımlık baş gösterdi.

KAYNAKÇA

- Alroey G. (2014). *An Unpromising Land: Jewish Migration to Palestine in the Early Twentieth Century*. California: Stanford University Press.
- Attali, J. (2009). *Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*. (B. Günen, Çev.) İstanbul: Kırmızı Kedi.
- Avitsur, S. (1975). The Influence of Western Technology on the Economy of Palestine. In M. Ma'oz, *Studies on Palestine during the Ottoman Period* (pp. 485-494). Jerusalem: Magnes Press.
- Azoury, N. (1905). *Le Reveil de la Nation Arabe dans l'Asie Turque*. Paris: Plon-Nourrit.
- Ben-Arieh, Y. (1986). Size and Composition of the Population of Eretz Israel-Palestine in 1870s. *Colloquium on Palestine 1840-1948*. Haifa: Haifa University.
- Ben-Bassat, Y. (2007). Local Feuds or Premonitions of a Bi-National Conflict? A Re-examination of the Early Jewish-Arab Encounter in Palestine at the End of the 19th Century,. *Unpublished Doctoral Dissertation*. Chicago: University of Chicago.
- Burke, P. (2017). Annales Okulu, Braudel ve Tarihsel Sosyoloji. G. Delanty, & E. Işın içinde, *Tarihsel Sosyoloji: Temeller ve Tartışmalar* (Ü. Tatlıcan, Çev., s. 105-114). İstanbul: İslık Yayınları.
- Calhoun, C. (2017). Niçin Tarihsel Sosyoloji. G. Delanty, & E. Işın içinde, *Tarihsel Sosyoloji: Temeller ve Tartışmalar* (Ü. Tatlıcan, Çev., s. 613-630). İstanbul: İslık Yayınları.
- Delanty, G., & Işın, E. (2017). Tarihsel Sosyolojiyi Yeniden Konumlandırmak. G. Delanty, & E. Işın içinde, *Tarihsel Sosyoloji: Temeller ve Tartışmalar* (Ü. Tatlıcan, Çev., s. 15-31). İstanbul: İslık Yayınları.
- Erlich Avi. (1995). *Ancient Zionism: The Biblical Origins of A National Idea*. New York: Free Press.
- Glass, J., & Kark, R. (1991). *Sephardi Entrepreneurs in Eretz Israel: The Amzalak Family*. Jerusalem: Hebrew University Press.
- Gorny, Y. (1987). *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*. Oxford: Clarendon Press.
- Grossman, D. (1994). *Rural Arab Demography and Early Jewish Settlement in Palestine*. London: Transaction Publishers.
- Halpern, B., & Reinharz, J. (1998). *Zionism and the Creation of A New Society*. London: University Press of New England.
- Hobson, J. M. (1998, Summer). The Historical Sociology of the State and the State of Historical Sociology in International Relations. *Review of International Political Economy*, 5(2), pp. 284-320.
- Holton, R. (2017). Weber ve Yorumcu Gelenek. G. Delanty, & E. Işın içinde, *Tarihsel Sosyoloji: Temeller ve Tartışmalar* (Ü. Tatlıcan, Çev., s. 57-74). İstanbul: İslık Yayınları.
- Jabotinsky, V. (2011). On the Iron Wall . In E. Kaplan, & D. Penslar, *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* (pp. 257-263). Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Karpat, K. (2010). *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kelly, D. (2017). Karl Marx ve Tarihsel Sosyoloji. G. Delanty, & E. Işın içinde, *Tarihsel Sosyoloji: Temeller ve Tartışmalar* (Ü. Tatlıcan, Çev., s. 33-55). İstanbul : İslık Yayınları.
- Masalha N. (2007). *The Bible and Zionism: Invented Traditions, Archeology and Post-colonialism*. New York: Zed Books.
- Lockman, Z. (1995). Exclusion and Solidarity: Labor Zionism and Arab Workers in Palestine, 1897-1929. In G. Prakash, *After Colonialism: Imperial Histories and Post-Colonial Displacements*. Princeton: Princeton University Press.

- Morris, B. (2001). *Righteous Victims: A History of Zionist-Arab Conflict, 1881-2001*. New York: Vintage Books.
- Mossek, M. (1978). *Palestine Immigration Policy under Sir Herbert Samuel: British, Zionist and Arab Attitude*. London: Frank Cass.
- Nadan, A. (2006). *The Palestinian Peasant Economy under the Mandate: A Story of Colonial Bungling*. Cambridge: Harvard University Press.
- Near, H. (1986). Paths to Utopia: The Kibbutz as a Movement for Social Change. *Jewish Social Studies*, 48(3), 189-206.
- Owen, R., & Pamuk, Ş. (2002). 20.Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi. (A. Edirne, Çev.) İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Öke, M. K. (2002). *Siyonizm'den Uygurluklar Çatışmasına Filistin Sorunu*. İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Pappe, I. (2007). *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*. (N. Plümer, Çev.) İstanbul: Phoenix.
- Pappe, I. (2012). Shtetl Colonialism: First and Last Impressions of Indigeneity by Colonised Colonisers. *Settler Colonial Studies*, 2(1), pp. 39-58.
- Piterberg, G. (2015). *Siyonizmin Dönüşleri: Mitler, Siyaset ve İsrail'de Araştırmacılık*. (A. Babacan, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Porath, Y. (2016). *The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement*. London: Routledge.
- Saposnik, B. (2002). From Babel and Uganda to the Promised Land: The Creation of a National Hebrew Culture in the Jewish Yishuv in Palestine, 1903-1914. *Unpublished Doctoral Dissertation*. New York : New York University .
- Shafir, G. (1996). *Land, Labor and the Origins of Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914*. California: University of California Press.
- Shapira, A. (1992). *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*. Oxford: Oxford University Press.
- Shilony, Z. (1998). *Ideology and Settlement: The Jewish National Fund, 1897-1914*. Jerusalem: Maagnes Press.
- Shimoni, G. (1995). *The Zionist Ideology*. Hanover: University Press of New England.
- Sofer, A. (1986). A Note on the Demography of Arab Settlements on the Coastal Plain of Palestine. *Colloquium on Palestine 1840-1948*. Haifa : Haifa University.
- Tessler, M. (1994). *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*. Bloomington: Indiana University Press, 1994. Bloomington: Indiana University Press.

SONNOTLAR

- 1 Filistin’in vaat edilmiş topraklar olduğu algısı Yahudilikte Eski Ahit’teki ayetlere dayandırılmaktadır. Buna göre Yahudiler Yahve ile bir anlaşma yapmışlardır: “O gün Rab Avram ile anlaşma yaparak şöyle dedi: “Mısır Irmağı’ndan büyük Fırat Irmağı’na kadar uzanan bu toprakları seni soyuna vereceğim.” (Yaratılış, 15:18-21) “Bir yabancı olarak yaşadığın toprakları, bütün Kenan ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim” (Yaratılış, 17:8) Bu ayetler Yahudilerin Filistin’e yerleşmesinde ilahi bir vaadin olduğunu kanıtlamak için sunulmaktadır. Öte yandan bu toprakların Yahve tarafından sadece Yahudilere verildiği ve Arapların bu anlaşmanın tarafı olmadığı ilahi kanıtı olarak da şu ayet sunulur: “İsmail’e gelince, seni işittim. Onu kutsayacak, verimli kılacak, soyunu alabildiğince çoğaltacağım. On iki beyin babası olacak. Soyunu büyük bir ulus yapacağım. Ancak anlaşmamı gelecek yıl bu zaman Sara’nın doğuracağı İshak’la sürdüreceğim” (Yaratılış, 17:20). Kitab-ı Mukaddes ayetlerinin 19. Yüzyılda ortaya çıkan Yahudi milliyetçiliği olan Siyonizmin argümanları olarak kullanılması için bkz. Avi Erlich, *Ancient Zionism: The Biblical Origins of A National Idea*, (New York: Free Press, 1995); Yahudilerin Filistin’de kolonileşme sürecinin meşruiyetini dayandırdığı ayetlerin araştırmaları sürecinin eleştirel analizi için bkz. Nur Masalha, *The Bible and Zionism: Invented Traditions, Archeology and Post-colonialism*, (New York: Zed Books, 2007:15-70)
- 2 Kelime olarak ‘yükselme’, ‘çıkış’ anlamına gelen Aliya, Yahudilerin kalıcı ikâmet için Eretz Yisrael’e/ Filistin’e göçünü niteler. Bu bakımdan Yahudiler için Aliya bir göçten daha fazla anlam ifade etmektedir. Aliya Siyonizmin başat idealidir; hatta Siyonizmin hedeflerinin gerçekleşmesi aliya ile mümkün olmuştur. Her ne kadar modern dönem öncesinde Yahudilerin buldukları yerlerden Filistin’e göçü söz konusu olmuşsa da bu kavram özellikle 19. Yüzyılın son çeyreğinde başlayan Filistin’e Yahudi göçünü niteliyor olması açısından siyasi bir içeriğe sahiptir. Bu bağlamda modern dönemde İsrail devleti kurulmadan önce Yahudilerin Filistin’e yerleştiği beş büyük göç dalgasından bahsedilebilir. I. Aliya 1882-1903, II. Aliya 1903-1914, III. Aliya 1919-1923, IV. Aliya 1924-1928 ve V. Aliya 1929-1939. Misha Louvish, Fred Skolnik, “Aliyah”, *EJ*, I, 660-661. Siyonist tarih yazımı, Filistin’e Aliyanın başladığı dönemden itibaren ‘göç’ ve aslında eylem itibarıyla göç olan ancak farklı anlamlar yüklenilmiş olan ‘Aliya’ kavramları arasında farklılık vurgusu yapar. Bu iki kavramın Siyonist tarih yazımı açısından değerlendirmesi için bkz. Gur Alroey, *An Unpromising Land: Jewish Migration to Palestine in the Early Twentieth Century*, (California: Stanford University Press, 2014:1-25)
- 3 Doğu Yahudileri Magribî, Halebî, Yemenî, Gürcü, Buhara ve Semerkand Yahudileri gibi gruplara ayrılmışlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. E.W.G Masterman, “The Jews in Modern Palestine”, *The Biblical World* 21, (1903): 18-21
- 4 Bu rakamlara Karpat’ın eserinde sunmuş olduğu verilerden bugünkü Filistin sınırlarını kapsayan sancaklar göz önünde bulundurularak ulaşılmıştır. Buna göre 1881 nüfus sayımında Belka sancağının (Nablus, Beni Saab, Cemain ve Cenin) nüfusu 113,516 Müslüman ve 89 Yahudi olmak üzere 115,314 idi; Akka sancağının (Hayfa, Safed, Nâsıra ve Taberiye) nüfusu 58,840 Müslüman ve 1618 Yahudi olmak üzere 75, 882 idi; Kudüs mutasarrıflığının (Yafa, Gazze, el-Halil) nüfusu ise 199 bin 613 Müslüman, 27,047 Hristiyan ve 8,110 Yahudi olmak üzere 234,770 idi.
- 5 Yişuv İbranice yerleşim demektir. Spesifik olarak ise İsrail devleti kurulmadan önce Filistin topraklarında yaşayan Yahudi topluluğunu ifade eder. Siyonistler Filistin’e yerleşmeye başlamadan önceki Yahudi topluluk genellikle ‘eski yişuv’, 1882’den itibaren göçlerle gelenlerin oluşturdukları topluluk ‘yeni yişuv’ olarak adlandırılır. *EJ*, I, “Glossary”, 205
- 6 Filistin’de Yahudilerin kurdukları zirai yerleşimler. Bu yerleşimlerde yaşayan kişilerin kendilerine ait evleri ve mülkleri olmakla birlikte ancak teçhizat alımında, topraktan elde edilen ürünlerin satışında ve yardımlaşma vb. hususlarda iş birliği yapılırdı. *EJ*, I, “Glossary”, 203

-
- 7 Filistin'deki Yahudilerin durumuyla ilk ilgilenen bankacı Rothschildler'in damadı ve İngiliz baronu olan Livornolu Yahudi Moses Montefiore'dir. Montefiore Yahudilerin kendi kendilerine yetecek şekilde yaşamalarını sağlamak için eski Kudus'ü çevreleyen surların eteğinde bir mahalle oluşmasına katkıda bulunur. Ayrıca tarımla uğraşmalarını sağlamak üzere ilk Yahudi çiftliklerini satın alır. Montefiore'den sonra Filistin'deki Yahudilere büyük yardımlar yapan bir diğer Yahudi Baron Maurice de Hirsch'tür. Baron de Hirsch, Rishon Lezion, Rosh Pina ve Zikron Ya'akaov gibi moşavaları inşa ettirir. Bataklıkların kurutulması, taşlardan arındırılması gibi işleri finanse eder.
 - 8 Hadera İsrail'in kuzey batısında bulunan Hayfa bölgesine bağlı bir liman şehridir. Hovevei Zion mensupları tarafından 1891 yılında burada bir tarımsal koloni kurulmasıyla oluşturulmuştur.
 - 9 Yahudiler Vaad Leumi'yi (sonradan Knesset –İsrail Parlamentosu) 1918 yılında, Histadrut (İşçi Partisi) ve askeri savunma örgütü Haganah'ı 1920 yılında kurdular.